

Fröhlich Ida

A ZARÁNDOKOK JERUZSÁLEME

Válgatásunk utazók, zarándokok leírásait idézi Jeruzsálemről – zsidókét, akik ősek földjére látogattak vissza (és tértek vissza vagy maradtak, nem is egy esetben, életük végéig látogatásuk színhelyén) és keresztényekét, akik a Szentföldre, a Biblia földjére és Jézus szenvedéstörténetének színhelyére érkeztek. Leírásaik, a látnivalók bemutatásán túl, sorokat, korszakokat villantanak fel, és – ami az előbbieknél is izgalmasabb – a szövegekben olvasható rövid, talán mellékesnek szánt megjegyzéseken keresztül megismerjük a szövegek íróinak szemléletét, érdeklődését is. A kép kaleidoszkópszerűen változik: a galliai Arculf püspök keresztény zarándokként érkezik az Omajjád-dinasztia uralma alatt álló Jeruzsálembé; Tudelai Benjámín spanyolországi zsidó zarándok a kereszties uralom alatt álló városról tudósít bennünket; a német Arnold von Harff útikalauzából a Szentföldön zsidóvá lett keresztény szerzetesek és az Ígéret Földje után sóvárgó, visszatelepült németországi zsidók lépnek elénk. Több beszámoló is kitér arra, hogyan élnek, milyen gondokkal küszködnek az itt maradt vagy visszatelepült zsidók az arab, majd a török uralom alatt, milyen az ide érkezők, zsidók és keresztények viszonya a hatalom embereivel, hogyan teremtik meg maguknak a lehetőséget, hogy szent helyeiket látogathassák, vagy hogy mit is gondolnak a világ változásairól, arról, hogy a zsidóság és kereszténység szent helyeit a „pogányok”, azaz az iszlám hívei birtokolják – erről éppen hazánkfiának, a 16. századi Pécsváradi Gábornak útleírásából értesülünk. Pécsváradi műve egyébként nem pusztán útleírás: az obszerváns ferences rendbe tartozó szerző a bemutatott jeruzsálemi helyek leírása mellett azok misztikumára is igyekszik rávilágítani. Szemlélete szerint a zsidóság és kereszténység nagy emlékhelyei valóságosan is egybeesnek, a két hagyomány együtt valamiféle topográfiai kontinuitást is képez. Az a hely, ahol Ábrahám fel akarta áldozni Izsákot, a Mórija-hegy, Pécsváradi számára azonos Bétéllel, a Jákobnak történt isteni kinyilatkoztatás helyével (Gen. 28), és azonos a Golgotával is. A tudós ferences igyekszik – a topográfiai egyeztetés számára is nyilvánvaló problémái ellenére – azonosnak látni és láttatni ezeket a helyeket, a keresztény hagyomány nyomán.

Pécsváradi, miután éveket töltött a jeruzsálemi ferences rendházban, jól ismerhette a helyi hagyományokat. Többbször idéz is zsidó vagy más keleti eredetű apokrif keresztény hagyományt: azt, amely szerint Ádám sírja is a Mórija-hegyen van, Krisztus keresztje alatt, vagy a hagyományt a kereszt feltevezett helye melletti hasadékról, amely a föld mélyéig, a pokolig ér le (ennek párhuzamát és talán előzményét egy másik szent hely leírásában találjuk: a Kr. u.2. században élt szíriai Lukianosznak tulajdonított, a Szírek Istennőjéről szóló mű említi azt, hogy az istennő bambúkéi szentélye melletti hasadék a föld alatti „alsó vizek” határáig ér, és ez a hasadék

szolgált annak idején az özönvíz egyik forrásául is). Alapvetően zsidó hagyományon alapul (habár Pécsváradi ezzel kapcsolatban egy későbbi legendát közöl) a Jézus sírjára a feltámadás ünnepén leszálló tűz legendája is, amelyről a szerző hosszan és szívesen értekezik (a Pécsváradinál leírt, a 16. században gyakorolt, de általa már nem autentikusnak tartott módon gyűjtik meg ma is egyébként a húsvéti tüzet a jeruzsálemi Szent Sír templomban). A szent tűz legendáját a jeruzsálemi salomoni szentélyben égő tűzről – amely a babiloni fogság ideje alatt sem szűnik meg, hanem egy föld alatti üregben elrejtve, emberi szem számára láthatatlanul ugyan, de tovább él, és amelyet a fogságból visszatértek lobbantanak fel újra az újjáépített szentélyben – a zsidó kánonban apokrifnak számító Makkabeusok könyveiben (2.Makk.1) olvashatjuk először.

Az itt együtt olvasható, Jeruzsálemről szóló, különböző korokból származó leírások nyomán előttünk áll a változó város – az elapadó és újra meginduló Siloah-forrás, ahogyan azt Pécsváradi Gábor és Moses Basola rabbi látja, a szent helyek, a Szent Sír temploma, valamint a Salamon temploma és palotája helyén álló mecsetek, amelyek meglátogatása vagy legalább kívülről való megtekintése a városba érkező zsidó és keresztény látogatók egyik első programja volt.

*

ARCULF

(Galliai püspök, 7. sz. 670 és 690 között utazik a Szentföldre. Ottani élményeit, több hónapos jeruzsálemi tartózkodásának emlékeit elmondása alapján egy skóciai apát jegyzi fel. Valószínűleg ő az első keresztény zarándok, aki az arab hódítás után ezen a területen jár.)

„Pontosan azon a helyen, ahol egykor a templom állt, a keleti fál közelében a szaracénok nemrég egy négyszögletes imaházat emeltek, durva módon gerendákat és pallókat rakva bizonyos régi romok maradványaira; ezt imahelyüknek szánják, és azt mondják, az épület mintegy háromezer embert fogad majd be.

E között a két templom között van az a hely, ahol Ábrahám azt az oltárt emelte, amelyen fiát, Izsákot fel akarta áldozni. Itt most egy kis faasztal van, amelyre a szegények alamizsnáját helyezik.

...Az Olajfák hegyének legmagasabb csúcsán, ahonnan a mi Urunk mennybe emelkedett, egy kis, kerek templom áll, körülötte három boltozatos oszlopcarnok. Ugyane templom nyugati oldalán nyolc ablak van, előttük pedig nyolc lámpa függ, amelyek fényüket az üvegen keresztül egész Jeruzsálemig szórják. Ez a fény, mint Arculf mondotta, örömmel vegyes istenfélelemmel tölti el a néző szívét. Minden évben, a Mennybemenetel napján, amikor a mise véget ér, heves szélroham keletkezik, és földre sújtja mindazokat, akik a temp-

lomban vannak. Ezen az éjszakán végig égve hagyják a lámpákat itt, úgyhogy a hegy nemcsak kivilágítottnak látszik, hanem olyanak, mintha tűzben égne, és megvilágítja ezt az egész városrészt.”

TUDELAI BENJÁMIN

(12. sz., Spanyolországból érkező zsidó zarándok. 1165 körül járja be az országot, részletes leírást adva az ott élők életmódjáról, a keresztetek intézményeiről és a látnivalókról.)

„Innen három paraszangára van Jeruzsálem, amely háromszoros fallal szilárdan megerősített városka. Igen sokan lakják, jakobiták, örmények, görögök, grúzok, frankok és mindenfajta nyelven beszélő népek. A festőházat egy évre lehet bérbe venni, és a király a kelmfestés kizárólagos jogát a jeruzsálemi zsidóknak adta el, akik közül kétszáz a város egyik szegletében, Dávid tornya alatt lakik. A torony mintegy tíz yardnyi magasságig (kb. 9 m) igen régi, még őseink építették; a többi részt a muszlimok építették hozzá. Az egész városban nincs több olyan szilárd építmény, mint Dávid tornya. Jeruzsálemben két menház van, amelyek négyszáz lovat tartanak el, azonkívül menedéket nyújtanak betegeknek is; ezek minden elképzelhető dologgal fel vannak szerelve élet és halál idejére. A másodikat Salamon menházának nevezik, mivel az eredetileg Salamon által épített palota helyén áll. Ez a menház is négyszáz lovagnak ad menedéket és szállást, olyanoknak, akik bármikor készek hadba indulni; itt laknak azonkívül még a Frankföldről és a keresztény világ más országaiból érkező lovak is. Ezek rendszerint esküvel vállalják, hogy egy vagy két évig maradnak, és maradnak is, mindaddig, amíg esküjük kötelezi őket. A hatalmas templomot, amelyet Szent

MINDEN OROSZOK PATRIARCHÁJA JERUZSÁLEMI ZARÁNDOKLATON
FOTÓ: KÖBÁNYAI JÁNOS

Sír templomnak neveznek, és amelyben annak az embernek a sírja van, minden zarándok meglátogatja.

Jeruzsálemnek négy kapuja van; közülük kettőt Ábrahámról és Dávidról neveztek el, a többieket Cijón (Sion)-kapunak és Jehósafát-kapunak nevezik. Az utóbbi szemben áll a szent templommal, amelynek helyén jelenleg egy Templum Dominának nevezett épület áll. Efölé Omár ben al-Khatáb egy szép vonalú, hatalmas kupolát emeltetett, és erre a helyre senki sem vihet be semmilyen képmást vagy festményt, lévén ez egyedül az imádság helye. Az épülettel átellenben látható a »nyugati fal«, amelyre azon falaknak, amelyek a régi templomban a »szentek szentjé«-t alkották: ezt ma a Bűnbocsánat kapujának nevezik, és minden zsidó ellátogat ide, hogy imáikat az udvar falánál mondhassák el. Jeruzsálemben láthatók a Salamon által épített istállók is, amelyek hajdan palotájához tartoztak. Az épülethez hatalmas köveket használtak; ezekhez hasonlókat sehol másutt nem látni. Láthatók továbbá mind a mai napig annak a csatornának a nyomai, amely mellett hajdan az áldozati állatokat leölték; a közeli falra pedig minden zsidó felírja a nevét. Ha az ember a Jehósafát-kapun keresztül hagyja el a várost, látható az Absalóm sírján emelt oszlopszerű építmény is, valamint Uzzija király sírja és a bő víző Siloah-forrás, amely a Qidron-völgyben folyik tovább. E forrás fölött áll egy nagy épület, amelyet még őseink emeltek. Jeruzsálemben kevés a víz: a helybeli lakosok rendszerint esővizet isznak, amit házaikban gyűjtenek össze.”

(Részlet a *Tudelai Benjámin utazása Izrael földjén* című műből, 1170 k.)

OBADJA DA BERTINORO rabbi

(A 15. sz. végén tesz hosszú utazást Keleten. Utazása végével Jeruzsálemben telepedik le, ahol élete végéig egy jesiva vezetőjeként tevékenykedik.)

„A világ minden szele Jeruzsálembe jön, és keresztülfúj rajta. Azt mondják, minden szél, mielőtt elindulna arra, amerre kedve tartja, előbb Jeruzsálembe jön, hogy meghajoljon Isten előtt. Áldott legyen Ő, aki ismeri az igazságot.”

(Részlet Obadja da Bertinoro egy Jeruzsálemből keltezett, apjához írt leveléből [5248], 1488)

„Jeruzsálemtől Betlehemig mintegy hat paraszanga a távolság, és az egész utat szőlőkertek és olajfák szegélyezik. Ennek a vidéknek a szőlőkertjei inkább a romagnai kertekhez hasonlítanak, mivel a szőlőtövek alacsonyak és zömökek. Jeruzsálemtől háromnegyed paraszangára van egy emelkedő, majd innen az út lefelé vezet. Itt tűnt föl szemünk előtt »a magasztalás és öröm városa«. Ruhánkat ezen a helyen megszagattuk, ahogyan az kötelességünk volt. Kevéssel tovább haladva láthatóvá vált Templomunk, szentséges és dicsőséges Házunk romos helye is. Ekkor ismét megszagattuk ruhánkat, ezúttal a Temploméért.

Jeruzsálem kapujához értünk, és beléptünk rajta. Niszán hó tizenharmadik napjának délutánja volt, az 5248. évben. Ezen a napon »Lábunk kapuidnál állt, ó, Jeruzsálem!«. Egy Itáliában nevelkedett európai rabbi ekkor hozzánk lépett, hogy üdvözöljön. Jacob di Colombano rabbinak hívták. Engem elvitt házába, és náluk töltöttem a húsvéti ünnepeket.

Jeruzsálem nagyrészt romokban áll és elhagyatott, azt pedig mondanom sem kell, hogy nem veszi körül fal. A lakosság, saját beszámolójuk szerint csak mintegy 4000 háztulajdonost számlál.

Mostanra csak hetven zsidó maradt. Ezek szegények, és semmi támaszuk nincs. Itt most az, akinek van annyi pénze, hogy azzal a következő évet is kihúzza, gazdagnak számít. Sok az özvegy, az öreg és magányos ember, keletről és nyugat-

JERUZSÁLEM. DANIEL WEGELIN, 1831. AZ ISRAEL MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

ról egyaránt, azonkívül állandóan pörlekednek egymással, mivel minden férfira hét nő jut.

Most béke és nyugalom van az Országban, mivel a vének (a közösségek vezető, akiket a szultán nevez ki) megbánást érznek mindama rossz miatt, amit eddig elkövettek. Látják, hogy gyámoltalanok, és voltaképpen szegényebbek, mint a kezdetkor voltak. Ha valaki idejön, és letelepedni kíván az Országban, akkor ráakaszknak. Nagyra becsülik és magasztalják, terjengős bocsánatkéréseket mondanak mindazért a rosszért, amit addig elkövettek, mondván, csak olyasvalakinek akartak ártani, aki irányítani próbálta őket. Mindeddig csak annyit mondhatok, hogy velem szemben tisztességesen viselkedtek, jól bántak velem és békén hagytak. Áldott legyen az Úr minden nap!”

„Arról, hogy az arabok hogyan bánnak a zsidókkal, azt mondhatom, hogy a zsidók bárhol e földön otthon érezhetik magukat. Bejártam az Országot széltében-hosszában, de egyikük sem kötekedett velem, nem gúnyoltak ki. Az arabok az idegent igen könyörületesen fogadják, kiváltképpen, ha az nem ismeri nyelvüket. Ha zsidók gyülekezetét látják együtt, nem mutatnak gyűlöletet.

Véleményem szerint, ha lenne politikai bölcsességgel megáldott ember itt, az Országban, vezetője és bírása lehetne araboknak és zsidóknak egyaránt. Az ezen a területen élő zsidók között akad nem is egy olyan, aki eléggé bölcs ahhoz, hogy tudja, hogyan férjen össze felebarátjával.”

(Részlet egyik, apjához írt leveléből [5248], 1488)

ARNOLD VON HARFF

(Jómódú német fiatalember, aki a 15. sz. utolsó éveiben jár a Szentföldön. Ottani élményeiről szóló beszámolója – amelyet egyébként 1860-ban is kiadtak, nyomtatásban – nemcsak hasznos gyakorlati tanácsokkal látja el a későbbi utazókat, de egyfajta rövid héber útiszótárt is közöl.)

„A TEMPLOMHEGY

Továbbhaladva az úton, elértük Salamon templomát, 160 lépésnyire Krisztus templomától. Vesztegetéssel, és miután teljes titoktartást ígértem, egy muszlim bevitt ebbe a templomba, ahová sem zsidók, sem keresztények nem léphetnek be, sőt még a közelébe sem mehetnek. A muszlimok minket kutyáknak tekintenek, és méltatlannak tartják, ezért halálbüntetéssel büntetik, ha erre a szent kegyhelyre bemegyünk. Ez komoly félelemmel töltött el engem.

SALAMON TEMPLOMA

Ez a templom, amelyet »Porticus Solomonis«-nak neveznek, sokkal hosszabb, mint Salamon temploma. Tetszetős építmény; tetejét ólomtető fedi. Belsejében negyvenkét márványoszlop található, és nyolcszáz karos gyertyatartó, melyekben gyertyák égnek állandóan. Minthogy a pogányok (muszlimok) igen nagy tiszteletben tartják ezt a templomot, zsidóknak és keresztényeknek egyaránt tilos a közelébe menniük.

A JEHÓSAFÁT VÖLGYÉBEN

Temetőjük a kapu előtt, a Jehósafát völgyének közelében van, itt temetik el halottaikat. Ennélfogva a kaput igen szigorúan őrzik, nehogy keresztények vagy zsidók, akik az ő szemükben a kutyáknál is rosszabbak, tapossák le sírjaikat.

A JERUZSÁLEMI ZSIDÓK ÉS A HÉBER NYELV

Jeruzsálemben sok zsidó él, köztük lombardiai származású rabbik (bölcsek) is, akik a keresztény vallásban is járatosak. Él itt két keresztény szerzetes is, akik három évvel ezelőtt a zsidó vallásra tértek át. Sokat vitatkoztam velük, számos kérdést tettem föl nekik; mindaz azonban, amit mondtak, túlságosan hosszú ahhoz, hogy itt leírjam. Jeruzsálemben találtam három német zsidót is, mint ahogy a pogányok és a törökök minden városában találni néhányat. A héber nyelv kapcsán jó sok időt töltöttem velük. Megtanultam leírni a héber ábécét is. Egész sereg szóra emlékszem nyelvükből, és fel is sorolom azokat a következő oldalon.”

(Az *Arnold von Harff lovag utazásai*-ból, 1860-as kiadás)

PÉCSVÁRADI GÁBOR

(Ferenccs szerzetes, 1514-ben tesz utazást egy rendtársával együtt. Három évet tölt a jeruzsálemi ferences rendházban. Utazásáról hazatérése után ad ki latin nyelvű beszámolót.)

Az itt közölt részletek *Jeruzsálemi utazás* címmel kiadott művéből valók (ford. Holl Béla, Budapest, Szépirodalmi, 1983., Magyar ritkaságok).

JERUZSÁLEM SZENT VÁROSÁRÓL, AMELY AZ EMBERLAKTA FÖLDKE- REKSÉG KÖZEPÉN HELYEZKEDIK EL

Erről öt dolgot kell elmondanunk.

Elő: A más-más korokban használt nevről. Melkizedek ugyanis, aki kezdetben alapította, Sálemmek, azaz békesség-szerzőnek nevezte, minthogy ő az igazság és béke királya volt.

KATOLIKUS ZARÁNDOKOK A VIA DOLOROSÁN FOTÓ: KÖBÁNYAI JÁNOS

Azután a jebuzeusok laktak itt, és Jebuznak nevezték (*Birák könyve*, 19. fejezet). Végül ebből a kettőből, vagyis a Jebuznak és a Sálemmek egyesítéséből és összevonásából egy név, vagyis a Jeruzsálem lett. A *b* hang *r*-re változott. A zsidók más magyarázatot is adnak, mondván, hogy kezdetben Melkizedek Sálemmek nevezte, amint mondtuk, és ahogy a *Téremtés könyve* 14. fejezetében is van. Azután a neve Hyere volt; ez annyit jelent, hogy *gondoskodás*; Ábrahám ugyanis, amikor e helyen föl akarta áldozni fiát, Izsákot, így nevezte ezt a helyet: „az Úr gondoskodik” (*Téremtés könyve* 22. fejezet); és ezért mind a mai napig ugyanitt hozzátesszük, hogy „a hegyen, ahol az Úr gondoskodik”. És ebből a két névből a Hyere és a Sálemm egyesítéséből csinálták és vonták egybe a szent városnak, Jeruzsálemnek egyetlen nevét. Azután Salamon idejében, aki a várost bővítette és megerősítette, Solimának mondtották, mintegy a Salominoiából rövidítve. És így az említett nevek összevonásával Jeruzsálem lett a neve. Ezt állítja Lyra a *Téremtés könyve* 29. fejezetéhez írt magyarázatában. És részben a Digesták 65. kánonjában, amelynek kezdőszava: *Quoniam*.

Második: Jeruzsálemnek ezt a városát az Ó- és Újszövetségben egyaránt (így a Makkabeusok két könyvében és a Biblia más helyein) szentnek nevezik, főképp három okból. Először az egy és igaz Isten tisztelete miatt. Ugyanis a legrégebbi időtől fogva ezen a földön és ebben a városban elevenen élt az egy igaz Isten tisztelete, jobban, mint a föld bármely más részén. Nyilvánvaló ez Melkizedekről, aki az Istennek kenyeret és bort áldozott (*Téremtés könyve*, 14. fejezete), és hozzátesszi: „Ő ugyanis a magasságbeli Isten papja volt”. Megnyilvánul ez Dávid által is, aki (*Krónikák második könyve*, 24. fejezet) huszonnégy papot rendelt, hogy azok az Úr házában szolgáljanak; és Salamon által (*Királyok harmadik könyve*, 6. fejezet), aki az Úr akarata szerinti igen ékes templomot épített az Isten tiszteletére: és a próféták könyveiben (*Makkabeusok második könyve*) is bőségesen van említés az egy igaz Isten tiszteletéről. Akkor egyedül a zsidó nép végezte állhatatosan az egy igaz Isten tiszteletét. Ez ugyan sokszor eltévelyedett az igaz Isten tiszteletétől, mindazonáltal mégis ismételtelen megtért Istenéhez, s az őt visszafogadta. Most azonban hitelensége miatt véglegesen eltaszította. Más népek pedig a bálványimádásnak hódolnak. – *Második ok:* A szent prófétákról nevezik Jeruzsálemet szent városnak, mint-hogy a szent próféták közül – akikkel az Isten beszélt, és megmutatta nekik titkait, hogy a jövő dolgokat a Szentlélektől megvilágosítva mint jelenlevőt ismerhessék föl – sokan laktak ebben a városban vagy valahol a környéken; így Izajás, Jeremiás és sokan mások. Hasonlóképpen a szent pátriárkák, mint Ábrahám, Jákob és sokan mások, amint az az Ószövetségből nyilvánvaló. – *Harmadik ok:* A szentek szentjének, az Isten Fianak, üdvözítő Jézus Krisztusnak eljövetele, aki az emberi nem üdvözítését és megváltását a föld középpontjában, Jeruzsálem szent városában vitte végbe. Jeruzsálem ugyanis olyan, mint a föld köldöke a zsoltárosnak ama mondása szerint: „a földön szabadulást csak ő szerez.” Ebben a városban gyakran prédikált, sok csodát vitt végbe, érettünk itt szenvedett, és eltemették; föltámadván, a mennybe fölment az Olajfák hegyéről, Jeruzsálem közelében, és itt fog eljönni, hogy az egész világ fölött ítélkezzék.

Harmadik: Az Úr szenvedését követő negyvenkettedik, a születése után pedig a hetvenötödik esztendőben Jeruzsálemet a zsidók keményszívűsége és hitelensége miatt Titus és Vespasianus császárok idejében a rómaiak tövig lerombolták. Ettől kezdve a pogány rómaiak uralma alatt volt a hatszázas évekig, amikor is Jeruzsálem szent városa Kozroe perzsa király zsarnoksága alá került, és elhurcolták Krisztus szent keresztjét,

melyet Ilona mint szent ereklyét hagyott itt. Végül is Nyugatnak igen hűséges katolikus császára, Eradius a szent keresztet ismét visszavitte Jeruzsálembe, elhelyezvén régi helyére, amint azt Szent Ilona megmondta, és ezüsttartóban egy falba mélyesztett fülkébe tette. Ezt a helyet a mai napig a templom oldalában, a Szűz Mária kápolnájában mutogatják, és itt a szigorított szabályzatú ferences barátok éjjel-nappal mondják a zsolozsmát. Ez idő után, amint meg van írva a *Hitnek erőssége* (Fortalicium fidei) című könyvben, Krisztusnak 660-ik évében Jeruzsálemet a szaracénok foglalták el, és háromszázhatvan esztendeig laktak itt. Végül az Úrnak 802-ik évében Nagy Károly császár kiragadta a szaracénok kezéből. A szaracénok azonban ismét megostromolták, és száz évig tartották megszállva. Végül is Krisztusnak 1099-ik évében, amint az ugyanott meg van írva, a tenger felől eljöttek a királyok, fejedelmek és sok keresztény hívő a keresztnek jele alatt, és kiragadták a szaracénok kezéből, majd itt választották meg a legkeresztényibb királyt, Godofredus de Bulliont, a derék lovagot, aki Isten segítségével a szaracénokon mindig győzedelmeskedett. Ettől kezdve nyolcvannyalc év alatt nyolc királya volt Jeruzsálemnek. De fájdalom, a gazságnak, főképp a kicsapongásnak és kapzsiságnak elhatalmasodásával, amint azt a *Hitnek erőssége* című história elmondja, Krisztusnak 1187-ik évében, október 2-án a szaracénok ismét elfoglalták. Ettől kezdve egészen az 1515-ik esztendőig megszállva birtokolták. Ámde 1516-ban Konstantinápolyból elindult a török császár Soldanus király ellen, és azt egy csatában, vagyis összecsapásban megölte (akkor én is, aki ezeket írtam ott voltam Jeruzsálemben). Helyébe az egyiptomi Kairóban egy másik Soldanust választották meg királynak. A török császár őt is legyőzte és fölakasztatta. Most azután az Úrnak 1517-ik esztendejében a török császár uralkodik a Szentföldön, Jeruzsálemben, Egyiptomban, egész Szíriában és Arábiában. Erről a dologról lásd később a második részben a Kairóról szóló fejezetet.

Negyedik: Egykoron Urunk kinszenvedése után a hívek Jeruzsálemben annyira buzgók voltak, hogy a város valamennyi templomában, különféle helyeken, a legkülönbözőbb papok és szerzetesek végeztek mindenféle istentiszteletet. De fájdalom, most „hárfáinkat fölfüggesztvén csak félelemben és gyötrelemben tudunk az Úrnak dalt énekelni” azon a földön, amely már nem a miénk, hanem idegeneké.

Ötödik: Az Úr jövendölése szerint (Máté 23.) a zsidók elhagyják Jeruzsálemet. „Meglátjátok – mondja –, elhagyatott lesz házatok.” Ezt az Úr Jeruzsálemről mondotta, minthogy elvételét az a zsidóktól, és keresztény népeknek adatott, és nekik hoz gyümölcsöt. És miután a jó cselekedeteknek gyümölcse elfogyott, tőlük is elvételét, és pogány nemzetnek adatott, amely nem a jó, hanem a gonosz cselekedeteknek gyümölcset hozza. Példának okáért: a király a jó és az atya iránt tiszteletet tanúsító fiát az asztalához engedi. De midőn az haszontalanná és atyja iránt tiszteletlenné lett, kiűzi házából, és tüstént egy kutyát vagy kutyakölyköt ereszt be, és ez a király mellett ül az asztalnál. Így tesz valójában az egek királya, Krisztus is: a fiát, a hű embereket beeresztette asztalához, a Szentföldre. De azután, minthogy az haszontalan, gonosz és fölötte rossz lett – ő, Szűz Máriám! –, most kiűzi az ő házából, a Szentföldről. És kutyát, azaz a hitetleneket eresztette oda, és a benne hívőket a gonoszságuk miatt kidobta onnan (amennyire én ezt ésszel föl tudom érni), és nem eresztette be. Egyrészt az ő bűneik sokasága miatt, másrészt a keresztény királyok és fejedelmek lomhasága, gonoszsága és az egymás iránti szeretet hiánya miatt támadt meghasonlásért. Továbbá az Isten kegyetlen haragja miatt, mivel rettenetes dolog

FERENCES ZARÁNDOKOK FOTÓ: KÖBÁNYAI JÁNOS

az élő Istennek kezébe jutni: hacsak nem akkor, amikor majd egy pásztor és egy akol leszén.

A SZENT SÍR TEMPLOMÁRÓL

Erről a következő öt dolgot lásd.

Első: A Szent Sír-templomot Szent Ilona építtette a Morija hegyén, miképp a zsidók beszélnek, ott, ahol Ábrahám akarta fiát, Izsákot fölálldozni. Ezért mondja Szent Jeromos, hogy ő a régi zsidóktól minden kétség nélkül biztosan megtudta, hogy Ábrahám ott akarta fiát fölálldozni, ahol később Krisztus megfeszítették. E dolog bizonyosságául a Krisztus keresztrefeszítésének helye és Ábrahám áldozatának helye között egy hatlábnyi fal húzódik; ezt a saját szememmel láttam, és ugyancsak a *Teremtés könyvének* 22. fejezetéhez írt sorközi glossza is megerősít. „Felajánlod, úgymond, őt egy hegyen, Krisztus valódi áldozatának jelképeül.” Ez ellenkezni látszik azzal, amit a *Krónikák második könyvének* 3. fejezete ír, amely szerint Salamon temploma a Morija hegyén épült. Pedig Salamon temploma és a Szent Sír-templom között jókora távolság van, nyíllövésnyinek is becsülheted. De Salamon templomának helye és a Szent Sír-templom hegye egykor ugyanaz volt, vagyis a Morija hegye, amelynek magaslatán Krisztus meghalt. Ide építették a Szent Sír-templomot, Salamon templomát pedig ugyanennek oldalába. Ennek bizonyossága, hogy a Szent Sír-templom most följebb áll, mint Salamon temploma. Morija hegyének, azaz Látomás hegyének is nevezik. Az utóbbi magyarázatát lásd előbb a Jeruzsálemről szóló rész elején. A Morija hegyét Jákob pátriárka egykor Bétel hegyének, vagyis Isten házának nevezte, mert az imádságban elfáradva itt aludt el, és látta a lajtorját, amelynek vége a mennyekbe

GOROGKELETI ZARÁNDOKOK FOTÓ KÖBÁNYAI JÁNOS

ért. És fölébredvén azt mondta: „Valóban az Úr van ezen a helyen... Milyen félelmetes ez a hely, valóban itt van az Isten háza.” (*Teremtés könyve*, 28.) Látta ugyanis, hogy templom fog ide épülni. Ezeket írja Lyra. De azután nevezték ezt a hegyet Golgotának, vagyis Kálváriának azaz Koponya hegyének is, minthogy itt szokták az embereket lefejezni. Erről majd később, a Kálvária hegyéről szóló részben.

Második: A Szent Sír-templom huszonhárom helyiségből áll. Az első a Kálvária hegye, amelyben kemény kőbe vágott gödör van, ahol a szent kereszt állott, midőn azon függve Krisztus meghalt. A második a megfeszítés helye, ahol a földön három szöggel a keresztet szögezték. A harmadik hely, ahol a fájdalmas anya állott hallván a kalapácsütéseket, midőn fiát keresztre feszítették. A negyedik hely, ahova később közeledve a kereszt alatt állott. Az ötödik hely a megrepedt sziklák. A hatodik a megkenetés helye, amely a Kálvária hegye és az Úr szent sírja között, mindkettőtől egyformán negyven lépés távolságra van; ugyanitt takarták gyolcsba, és itt siratta meg az anyja. A hetedik a temetés helye. A nyolcadik a sír előcsarnoka; ennek közepén van az a kő, amelyen az angyal ült, amikor az asszonyoknak mondta: „Kit kerestek?”. A kilencedik hely, ahol az Úr kertésznek képében állott Magdolna előtt, a sírtól ötvenlépésnyire. A tizedik hely, ahol Magdolna állott, mikor azt mondta: „Uram, ha te vitted el stb.” A tizenegyedik hely, ahol először jelent meg anyjának; erről később, *A Boldogságos Szűz szentélyéről* szóló részben. A tizenkettedik hely, ahol Szent Ilona Krisztus keresztjét a latrokétól megkülönböztette. A tizenharmadik hely, ahol egy ablaknyílásban Krisztus keresztjéből most egy részecske van elhelyezve. A tizennegyedik az a hely, ahol egy középső ablaknyílásban Szent Ilona nagy áhítattal elhelyezte Krisztus keresztjének egy részét. A tizenötödik hely Krisztus börtöne. A tizen-

hatodik hely, ahol az Úr lába az oszlophoz volt kötve. A tizenhetedik hely, ahol a keresztre feszítők elosztották Krisztus ruháit. A tizennyolcadik hely, ahol Szent Ilona megtalálta Krisztus keresztjét. A tizenkilencedik hely, ahol a további élete során Szent Ilona imádkozni szokott. A huszadik hely, ahol Ádám fejét megtalálták. A huszonegyedik helyen áll az a kő, amelyen az Úr ült, mikor Pilátus házában megkoronázták. A huszonkettedik hely a templom kórusának közepén az a mélyedés, amelyről azt mondják, hogy a világ közepe. A huszonharmadik hely, vagyis a nyugati kapu, amelyen Egyiptomi Máriának tiltva volt belépni; erről lásd később, a harmadik részben, *Az Egyiptomi Máriáról* szóló fejezetben.

Harmadik: A Szent Sír-templom igen hosszú, keletről nyugat felé terjed, és mindkét végén, vagyis keleten és nyugaton félkörívben végződik; és a templom hossza száz lépés, szélessége hatvan. A Szent Sír körül húsz, a szentély körül tizen-négy vastag oszlop áll.

Negyedik: Az Úr szenvedése után ez a templom püspöki székhely volt. Ebben a négyszázas évekig, Szent Cirill püspök idejéig, aki Szent Jeromosnak volt kortársa, negyven püspök volt, akiket pátriárkáknak neveztek, amint az az *Egyháztörténetben* olvasható. A Szent Sír-templomot pedig Szent Ilona építette az Úr háromszázadik esztendeje táján. Ezt a helyet az akkori hívek Krisztus keresztre feszítésének és sírjának helye iránti tiszteletből sűrűn fölkeresték. Ebben a templomban az ifjabbik Szent Jakab apostol volt az első püspök; a második Simeon; a harmadik Justus; a negyedik az alacsony termetű Zakeusz; az ötödik Tóbiás; a hatodik Benjamin; a hetedik Járos, akinek idejében Szent István első vértanúnak testét megtalálták; a nyolcadik Mátyás; a kilencedik Fülöp; a tizedik Seneca; 11. Justus; 12. Lévi; 13. Efrém; 14. József; 15. Júdás; 16. Márk; 17. Cassianus; 18. Publius; 19. Maximus; 20. Julianus; 21. Gaius; 22. Julianus; 23. Kapitón; 24. Valens; 25. Dolicianus; 26. Narcissus, aki a nép elől titokban remeteségbe menekült; közben visszatérteig három püspök volt: 27. Diusz; 28. Germanius; 29. Jugorgius; 30. ismét az említett Narcissus, akiről alább *A nagy csodáról* című fejezetben lesz szó; 31. Sándor; 32. Mazabenész; 33. Iréneusz; 34. Himéneusz; 35. Zabbasz; 36. Hermonus; 37. Makariosz, ő is kereste a szent keresztet, akárcsak Szent Ilona; 38. Júdás, aki a szent keresztet Quiriacusszal megtalálta, és akit azután püspökké szenteltek; 39. Maximius; 40. Szent Cirill. Ezután mást nem találtam, kivéve Hérakleioszt, aki mikor 1187-ben Saladinus Soldanus király fegyveres kézzel elfoglalta Jeruzsálemet, pátriárka volt, és aki nagy pénzért kiváltva magát keresztény földre ment.

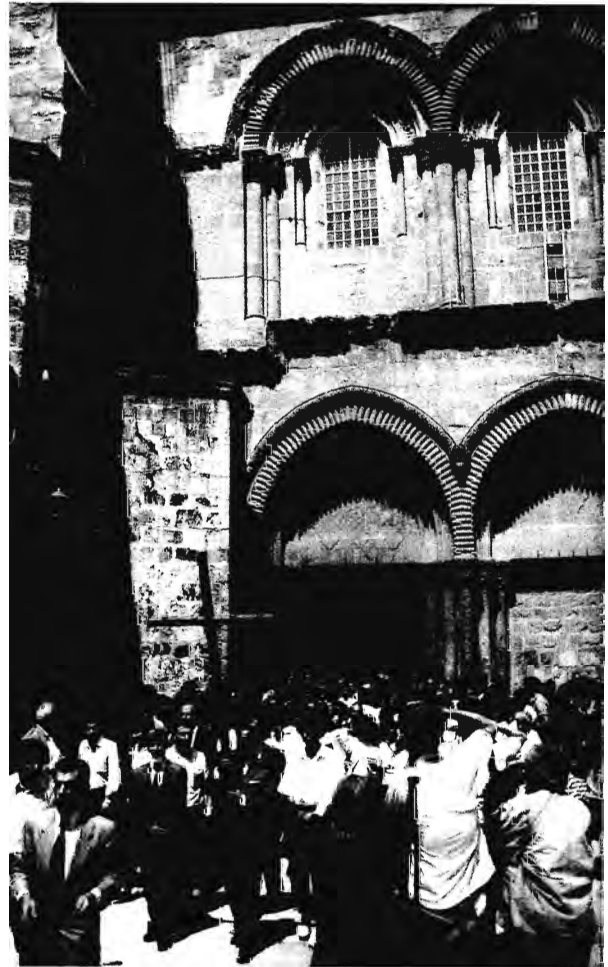
Ötödik: Az Úr templomában különféle helyeken háromszáz lámpás van, de nem mindig ég valamennyi, hacsak nem a nagyobb ünnepek alkalmával. Akkor ugyanis még több is van rendelve. Ezeket egykor a különféle nemzetek, mint a latinok (köztük a ferences barátok), a görögök, georgiaiak, örmények, jakobiták, abesszinok avagy indiaiak, szuriánusok és nesztoriánusok hegyták a templomban. De az utóbbi két fejezet mostanra már kiveszett. És minden nemzetnek megvan a maga kijelölt oltára, ahol misét mondanak, és a zsolozsmát a saját szertartásuk és nyelvük szerint végzik. És mindegyik gonozza a maga lámpását. Nekünk, ferences barátoknak öt oltárunk van, kettő a Boldogságos Szűz kápolnijában, egy magánál az Úr szent sírjánál, egy a Kálvária hegyén és egy a Szent Kereszt megtalálásának helyén.

AZ ÚRNAK Szent SÍRJÁRÓL

Ötödik: Nagyszombat szent napján egykoron tűz szállott alá csodálatos módon az égből az Úr sírjára, és a templom vala-

mennyi lámpását meggyújtotta. Innen vettek tüzet az emberek a mindennapi használatra. A görögök és más itt lakó nemzetek ma is azt mondják, hogy ez most is valóban megtörténik. Ez okból a nagypéntek utáni szombaton a Szent Sír és az egész templom valamennyi lámpását kioltják. A pogányok a Szent Sír ajtaját zárva tartják, nehogy az idegenek közül valaki be tudjon menni. A Krisztusban hívő népek és a Szentföld mindkét nembeli lakója – több mint két-, sőt háromezer ember – az Úr szent sírja körül gyűlik össze, hogy abból az imént mondott tűzből a maguk gyertyáit meggyújtás. Jóllehet egykor a tűz (amint alább nyilvánvalóvá lesz) csodálatos módon szállott le az égből, hogy a föltámadás dicsőségét és ragyogását az akkori időkben az Úr templomában kinyilvánítsa (az Úr templomában és sírja körül akkor éjjel-nappal szolgáló egyházi férfiak érdeméből és imádsága által). Közülük egy szent férfúró, egy jeruzsálemi pátriárkáról tüstént említést teszek. De minthogy az életszentség megfogyatkozott, és a népek között a római egyház iránti engedelmség elenyészett, a prófétai tűz is megszűnt. Ez okból nem igaz az, hogy a tűz nagyszombaton leszáll az Úr sírjára. A valóságban manapság a Jeruzsálemben lakók fondorlatossággal élnek, amint azt én, fent nevezett ferences testvér, aki ezeket írtam, magam is megfigyeltem, és világosan, nyilvánvalóan láttam, mit cselekszenek, és miként utánozzák ma is az említett tűz alászállását. Nagyszombat napját ugyanis, miután az imént említett népekből némelyek erre a célra nagyobb pénzzadományt adtak, a vecsernye ideje előtt kettőt közülük titokban, a pogányokon keresztül amerre tudtak, a Szent Sír belsejébe küldtek. Láttam is, amint beengedték őket, és a pogányok az ajtót ismét bezárták. A két bezárt ember azután kovával tüzet csiholt, és erről meggyújtották a gyertyákat, majd egy égő szövétneket a Szent Sír előcsarnokára néző ablakon át, az ablak alatt álló társaiknak kinyújtottak. Így azután ehhez az égő szövétnekhez tódult az egész nép, hogy a maguk gyertyáját meggyújtásák. Utánuk még mások is egy vagy két dénárt adván a pogányoknak (miként azt magam láttam) bebocsáttartak, hogy ugyanott a sír előtt gyűjthassák meg gyertyájukat. És így annyi gyertyát gyújtottak, hogy az egész templom (ámbar az elég nagy) az égő gyertyák füstjével megtelt. És ha a templom mennyezetén az Úr sírja fölött nem lett volna nagy, kerek nyílás, amelyen át a füst eltávozhatott, a füsttől rosszul lettek volna, és fejüket, szemüket fájlalták volna. Valamelyik esztendőben – gondolom, 1516-ban – az örmények húsz dukátot, az abessziniaiak pedig száz dukátot adtak a pogányoknak; ezeket bebocsáttarták, az örményeket elzavarták. A tűz egykori csodás leszállásának módja pedig ez volt. A Szent Sír zsolozsmájának egy régi rendtartásában találtam, amelyben a tűz csodájáról szóló egyházi história olvasható. Eszerint nagyszombaton a Szent Sír pátriárkája (abban az időben ugyanis a Szentföldön lakó keresztények a római szentegyháznak engedelmes hívei voltak) az alája tartozó főpapokkal és más klerikusokkal, az érsekekkel, püspökökkel, apátokkal és más segédlettel együtt a sekrestyében szent ruhákat öltve a trónushoz vonult, és elvégezvén a tizenkét prófétától vett olvasmányokat, miután a pátriárka a Nebukadnécárról szóló utolsó próféciát is elolvasta, körültekintett, és valamennyi ott levő közül kiválasztott hármat vagy négyet, akiket méltónak és hitükben erősnek talált, hogy a hitetlenek eretnekségét cáfolják, és a katolikus hitet megerősítsék. Ezt a hármat vagy négyet arra a helyre küldötte, ahol Krisztus keresztjét (amelyen az Úr függött) őrizték, és megparancsolta nekik, hogy minekutána minden elkövetett bűnük alól töredelmes gyónásban a föllokozást elnyerték, és a reájuk szabott elégtételt is elvégezték,

ne késlekedjenek az életet adó szent keresztet vállukon hordozni, és menjenek könnyhullatással és szívbeli fájdalommal, mezítláb, előttük gyertyákat és füstölőt hordozván nagy ajtossággal az Úr eltemetésének és dicsőséges föltámadásának helyére. Közben négy nagyobb templomnak kanonokjai vagy más jelen levő nagyobb papi méltóságok a litániát énekelték, míg nem az oly nagyon várt és óhajtott csoda, az Isten által küldött tűz megérkezett. Az említett küldöttek önmagukban egyáltalán nem bizván, rettegetek az ilyen erejű és semmihez nem hasonlítható csodának végbevitelétől, mégis az isteni kegyelemre gondolván és Isten irgalmában bizakodván törekedtek a pátriárka parancsát teljesíteni. Miután imádkoztak, és a gyónást elvégezték, tüstént mezítláb az Úr emlékezetére könnyek között zsolnárt énekelték, és az életet adó szent keresztet hordozván három-négyszer körbenjárva fölvonultak. A különféle nemzetségekből odasereglett mindkét nembeli népsokaság jajgatással és könnyekkel nem szűnt meg könnyörögni Isten közbenjárásáért, hogy szolgálóinak imádságára és sírására megengesztelődne, és a mennyei tűz elküldésével az ő népet szokott kegyességével megvidámítani méltóztatnék. Végül az imént említették közül egy nagyobb tekintélyű személy az üdvösségszerző szent keresztjét kezében tartva, társai által kísérve a sír nyitott ajtajához ment, és fejet-térdet hajtván, könnyhullatások közepette, alázatos szívvel betekintett, remélve az isteni tűz elérkezését. Ha pedig valamikor az ilyen nagy hit reménytelennek bizonyult volna, azt saját méltatlanságuknak tulajdonították. Sőhajtozással, fájdalommal és könnyhullatás-

ZARÁNDOKOK A SZENT SÍRNÁL FOTÓ: KÖBÁNYAI JÁNOS

VIRÁGVÁSÁRNAP FOTÓ: KÖBÁNYAI JÁNOS

sal a sír bejáratától eltávoloztak. Majd törekedtek az Úrnak szent sírját imádkozva és könnyezve hatszor vagy hétszer ismét körüljárni. A különféle nemzetsegekből odagyűlt valamennyi nép pedig ezt látván nagy jajgatással fordult az ég felé, és a sírást és könyörgést nem szűnt meg gyarapítani, gyakorta mondogatván a Kúrie eleiszont. Végül is az, aki a szent keresztet hordozta, nagy áhítattal és szívbeli töredelemmel, társaival együtt, a sír ajtaján az előbb mondott módon belépett, és amikor azt látta, hogy az isteni tűz a sírra leszállott, alázatosan és szívbeli örömmel oda bevonultak. Az Úr sírjának közelében megpillantották a tüzet, amelyet az isteni kegyelem az ő kicsiny szolgáltnak az égből leküldeni méltóztatott. Az tehát, aki az Úr keresztjét hordozta, gyertyáját félve, mégis örvendezve meggyújtotta. Azután a pátriárkának és – ha jelen volt – a királynak is odavitte. Majd a többi társa is gyertyáját meggyújtani törekedett; a többiek is valamennyien gyertyájukat az övéikről gyűjtötták meg, és a Magasságbelinek hálát adtak. E csoda láttára a páriárka örömeiben könnyezve elkezdte a *Tē Deumot*. Manapság a nagyobb harangok zúgása hirdeti a valamikor csoda által kapott tüzet. Ma a durva kőből vagy kovából csiholt tűz is ezt jelzi. A kő jelenti magát Krisztust, amint Szent Péter mondja: „Lám, kiválasztott, becses szegletkövet rakok le Sionban. Aki hisz benne, az nem vall szegyént.”

A tűz a szőlőtő hajtásaiból támad. Erről a szőlőtőről, önmagáról mondja az Úr Szent Jánosnál: „Én vagyok a szőlőtő”. A tüzről végül is meggyújtják a húsvéti gyertyát, a templomban levő többi gyertyát és szövétneket, amelynek előképe az előbb mondott isteni tűz. Az anyaszentegyház énekli az *Exultet*-et mondván: „Vigadjon szent Anyánk, az Egyház, mert ilyen tündöklő fényesség tölti el, és e templom visszhangozzék a

nagy népsereg énekétől. Ezért kérlek benneteket, kedves testvérek, akik a szent fény csodálatos ragyogásában itt álltok körülöttem, velem együtt könyörögjétek a mindenható Isten irgalmáért.” Ez történt egykoron. Úgy vélem, el kell hinnünk, hogy ha a Szentföldön lakó keresztény népek Istent ma is úgy tisztelnék, amint egykor tisztelték, és a római anyaszentegyház iránti engedelmességről most is tanúságot tennének, az isteni tűz a mi időnkben is megadatnék, amint egykor megadott. De fájdalom! A görögök, az örmények és Jeruzsálemben lakó más nemzetek majd mindenben – a zsolozsmában és áhitatosságban – az ellenkezőjét teszik, mint az imént említett régi szent atyák és egyházi férfiak. Régen ugyanis, amikor az isteni tűz leszállott, a jeruzsálemi népek hallgattak a római egyházra; ma egyáltalán nem. Egykor az egyházi férfiak tiszta lelkiismerettel és előzőleg gyónást végezvén járultak a Szent Sír körüli körmenetbe és a tűz leedsére. Most a görögök semmit sem törődnek a gyónásnak évente való elvégzésével; aminthogy el van rendelve: „Ki-ki a bűnét stb.” Valamikor a tüzet nem pénzzel és simóniával vásárolták meg, és a sír bejáratát sem zárták be. Most – amint azt fent elmondottam – a tüzet csalfa módon a pogányoktól megvásárolják, és végül is a szent sír ajtaját bezárják, nehogy a tűz körül ma szokásos álnokság kiderüljön. Hogy régen a tűz miért szállott le az égből csodálatos módon az Úr sírjára, ennek az elmondottak alapján három okát lehet adni. Először, mert Krisztus dicsőséges föltámadásának fényét tükrözte; az ő dicsősége és ragyogása ugyanis olyan volt, mint a sírből feltörő tűz. Másodsor: a katolikus hit erősítésére és tiszteletére szolgált, hogy a katolikus hit Krisztus föltámadásából erőt merítsen, és tiszteletet nyerjen. Harmadsor: a hitetleneknek a katolikus hitben való kételkedését valóban eloszlassa, az igaz hívőknek vigasztalásul szolgáljon, és az utolsó ítéletkor eljövendő föltámadás hitével őket megerősítse.

A SILOE TAVÁRÓL

Erről lásd a következő öt dolgot.

Első: A Szűznek imént említett forrásától nem messzire, de azért mintegy négyszáz lépés távolságra van a Siloe tava. Ide küldte az Úr azt a vakon született embert, akinek nyállal kenté meg szemét. Jeruzsálem falain kívül esik északi irányban, a Kidron pataka és a Boldogságos Szűz forrása között. Manapság a Siloe csekély vize durva sziklák között csordogál, és általában azt beszélnek, hogy a Boldogságos Szűznek már említett forrása is a föld és a sziklák mélyén elszivárgó vízből származik.

Második: A Siloe forrásánál kockakövekből készült kis fürdőmedence van; ebbe gyűlt össze valamikor a Siloe forrásának vize, és alkalmas volt arra, hogy az emberek ott fürödjének és ússzanak is. Ezért *Úszómedencének* is nevezték. De most a sziklából olyan kevés víz folyik, hogy a medencét semmi módon sem tudja megtölteni.

Harmadik: A Siloe forrásának vize egykor annyira bő volt, hogy nemcsak a medencét töltötte meg, hanem a völgyben sok kertet lehetett belőle öntözni. Manapság már nem elegendő a kertek öntözésére.

Negyedik: A történetírók úgy tartják, hogy amíg a szentföld a keresztényeké volt, Isten bő vizet adott a Siloe forrásának, hogy belőle a keresztény seregek lovait is megithassák, az említett kertetek megöntözhessék, és más szükséges dolgokra is elegendő legyen. Ezen és a Boldogságos Szűz imént említett Rogel nevű forrásán kívül nincs más forrás Jeruzsálem környékén.

Ötödik: A Siloe tava előtt, nem messzire az említett bemé-

lyedés előtt áll egy nem csekély terjedelmű fa. Ezen a helyen fűrészték ketté fafűrészszel Izajás prófétát, és temették el nem messze innen, alig egy nyillövésnyire.

SALAMON TEMPLOMÁRÓL

Erről lásd a következő öt dolgot.

Első: A templom, amelyről azt mondják, hogy egykoron Salamoné volt, nem azonos azzal, amelyet Salamont építtetett, amelyről a *Királyok harmadik könyvének* 6. fejezete ír, és amelyet a *Királyok negyedik könyvében* az 5. fejezet szerint Nebukadnécár földig romboltatott. Nebukadnécár halála után azonban Kürosz, a perzsák királya a zsidók vezetőjének, Zerubbábelnak megengedte, hogy újra fölépíthessék. Dárius király pedig Kürosz után hasonlóképpen Nehemiásnak, aki újraépíttette, de nem olyan fényesen, mint Salamon. Amint ezt megírta Josephus a *Régiségek könyvének* 2. fejezetében. Ezt a Zerubbábel és Nehemiás által újra épített templomot azonban Antiochosz Epiphanész elpusztította, de nem rombolta le teljesen, amint ugyancsak Josephus megírta a 12. fejezetben. Ezt Makkabeus Júdás pedig ismét helyreállította.

Második: Azt a templomot, amelyet Makkabeus Júdás kijavított, Herodes Aszkolonita, aki kedves volt a zsidók előtt, leromboltatta, de nem gyűlöletből, hanem buzgóságból, mivel nagy költséggel újra akarta építtetni, a korábbi templomhoz hasonló pompában és nagyságban, amint azt Salamon megépíttette. Ezt ugyancsak megírta Josephus a 15. fejezetében. Salamon temploma pedig a Szent Sír templomától keletre fekszik, attól jó ezerszáz lépésnyire.

Harmadik: Ezt a templomot, amelyet Heródes újraépíttetett, Titus és Vespasianus leromboltatta az Úr szenvedése után negyvenkét esztendővel, amint azt ugyancsak megírta Josephus a *zsidó háborúról* szóló hetedik könyvében. Euszébiosz *Egyháztörténetének* 3. könyvében, a 45. fejezetben. És így állott a földült templom egészen Szent Cirill jeruzsálemi pátriárka idejéig, az Úr születése után a 400-ik évig, amikor a hitetlen zsidók Julianustól, a hitehagyott császártól kieszközölték, hogy a templomot helyreállítsák, amit ugyancsak megírt Euszébiosz a 10. könyvének utolsó fejezetében. Azon a napon tehát, amelyen az újraépítés megkezdésének ideje érkezett, az előtte való éjjelen, hatalmas földrengés támadt, és nem csupán a fundamentum sziklakövei hányódtak szerte-széjjel, hanem úgyszólván az egész területen az épületek a földdel egyenlővé lettek, és a közelben levő minden zsidót maguk alá temettek. A többiek pedig hajnalban az eltemetettek fölkeresésére összefutottak. És íme, a templom köveiből tűz tört elő, rohamosan elborította a város tereit, és akit csak elért, elemészett. Ez a tűz ugyanezen a napon többször is föltámadt, és a zsidók hitetlenségét megtörte. Nyomában a megfélemlített hitetlen zsidók akarata ellenére kénytelenek voltak elismerni, hogy az Úr Krisztus az igaz Isten. És így a templom megkezdett munkáját sikertelenül hagyták abba. De újraépítették maguk a pogány szaracénok (amint ez az itt következőkben megtalálható); ebből van a mecset, vagyis a templom mind a mai napig.

Negyedik: Az Úrnak 1099-ik esztendejében a kereszt jelét viselő hívő keresztény fejedelmek az északi és nyugati országokból (közöttük Szent István magyar király is, amint azt a legendája mondja) a Szentföldre mentek, Antiokeiát a szaracénoktól erővel elfoglalták. Innen Damaszkuszon keresztül a szent város, Jeruzsálem felé tartottak, és azt körülvették. Végül a nyolcadik napon, vagyis június idusán, pénteken, azaz Jézus, az Isten Fia keresztre feszítésének napján, az iránta való szeretettől fölbuzdulva és a kereszt jelével megerősítve, a fa-

lakhoz létrákat támasztva azokat megmászták, és a szent várost Isten segítségével elfoglalták. Salamon templomának előcsarnokában annyi szaracént öltek meg, hogy a keresztények lovai térdig gázoltak az elesettek vérében. A szent várost, amelyet háromszázhatvan éven át (miután Eradius császár másodszor is elfoglalta) megszállva tartottak, így a tisztátalan szaracénok uralmától megszabadították. Ugyanitt latin pátriárkát és papságot rendeltek a legkeresztényibb király, Godofredus de Bullion nevében, amint ezt már korábban láttuk. Miután azonban az itt lakó keresztények megfélemlítettek az isteni félelemtől, és elhidegültek az Isten iránti szeretetben, Isten újra a szaracénok kezére adta. Méltán mondhatók a keresztényekről ama zsoltár szavai: „Őcsárolták az ígért földjét...” 1187. október 2-án ugyanis azt a szaracénok elfoglalták, és attól kezdve uralmuk alatt tartották. Az Úrnak 1516-ik évében azonban eljött a törökök császára, és Alaf városa táján megölte a Zoldanusnak nevezett királyt. Miután pedig az egyiptomi Kairóban másik királyt választottak, előnyomult egy bizonyos Ramule nevű város felé. Seregét öt mérföldre Jeruzsálemtől hátrahagyva, Szent Szilveszter pápa ünnepének előestéjén a városba ment. Salamon templomába is belépett, nem csekély összeget osztva alamizsnaképpen a szaracénoknak. És amint a távozása után beszéltek, az Úr sírjának templomába is bement, de ruháját elváltoztatta, hogy föl ne ismerjék. Megtekintette a szent helyeket, de nem tiszteletből, hanem kíváncsiságból.

Ötödik: Sem pogány, sem keresztény asszonynak nem szabad Salamon templomába belépnie, de más templomukba sem. Amint pedig az Olajfák hegyéről látni lehet, ez kívülről kerek alakú, széles és magas; a külső fala, amennyire látható, mozaikkal van borítva, és temető van körülötte; ez a sarkain lecsiszolt kőlapokkal van tele. A pogányok azonban nem ide temetkeznek, hanem a városon kívül nyugati irányban. Az övéik sírját senki ember lábbal nem taphatja, vagy a földjére nem köphet; ha valakit ilyesmin kapnak, azt nyomban megölik. Salamon templomának közepén pedig – így beszélnek, akik látták – van egy sziklakő vassal körülvéve, amit a szaracénok nagy tiszteletben tartanak. Azt mondják, hogy Dávid erről a kőről látta Istennek kivont kardot tartó angyalát és a meghátráló népet. A szaracénok pedig ezt a templomot és minden más templomukat olyan nagy tiszteletben tartják, hogy oda csak mezítláb lépnek be; valamennyi templom padlója téglával van beborítva.

MOSES BASOLA

(Itáliai rabbi, 1521-ben utazik Palesztinába, majd visszatér Itáliába. 1556-ban Cfátban telepedik le.)

„...Jeruzsálem egy hegyen fekszik, az Olajfák hegyével szemközt. Keskeny völgy húzódik köztük, a Jehósafát völgye. Leereszkedtem a völgy felé, és legelőbb is egy nagy szakadékhoz értem, ahol valamiféle barlang látható. Azt mondják, a jövőben, Góg és Mágóg napján, a pokol kapuja itt fog megnyílni.

Lejjebb, az Olajfák hegye felé, és a Jeruzsálem felé néző hajlat egy részén fekszik a zsidó temető. Fél paraszangával arrébb, lefelé, fakad a Siloah-forrás, amelyből sok gyönyörű kert kapja öntözővizét. A víz abból a hegyből bukkan elő, amelyen a város fekszik, forrása azonban ismeretlen. Egyesek azt mondják, hogy a templomból ered. A tetőn látható egy épület, egy gyönyörű kupolás síremlék. Azt mondják, ez volt Salamon király pénzverdeje.

A közelben van egy mélyedés, amelyet Bigtán gödrének

neveznek. Azt mondják, ebbe vetették magukat a zsidó lányok a templom lerombolásakor. Van itt két érdekes barlang is, egyiknek falában sírfülkék, másikéban párkányok vannak. Egészen lent egy széles alapú, csúcsos tetejű torony látszik. Ez Absolon pillére, amelyet Sámuel első könyve említ. Fenn, egészen a[z Olajfák] hegyének csúcsánál található Haggáj próféta sírja.

Errefelé nagy kiterjedésű barlangok találhatóak. Fönt van Haggáj próféta sírja. Lejjebb vannak tanítványai és néhány más személy sírjai. Az Olajfák hegyének csúcsán egy nagy ház áll. Itt, egy csodálatos, erődszerű épület belsejében található Hulda próféta márványból készült sírja. Itt még négy drakhmás belépődíjat is kell fizetni az arab őrnek, és olajat (adni) a világitáshoz, mivelhogy állandóan gyertyák égnek itt...”

(Részlet a *Mose ben Mardokáj Basola rabbi utazásából*, 1523)

EUGÈNE ROGER

(Francia szerzetes, aki 1629–34 között tartózkodik a Szentföldön.)

„Hatvan lépésre Zakariás sírjától van egy sír, amelyet »Absalóm pilléré«-nek neveznek. Ez nem sokban különbözik Zakariás sírjától, méretei és külseje hasonló, kivéve azt a virágváza alakú sisakot, amelyet a pillérré építettek.

A hagyomány szerint a sírt Dávid király rendelte, fia, Absalóm számára. Absalómot ugyan soha nem temették ide, mivel, miután fellázadt apja ellen, és meghalt, a Jordántól keletre eső vidéken, testére követeket szórtak, büntetésül lázadásáért. Apja, a próféta-király átkának emlékére minden zarándok, aki a sír mellett elhalad, legyen keresztény vagy zsidó, török, egy követ dob be a sírba. Ily módon a kövek félig már megtöltötték a sírt. Ha nem is ezért, de felért volna az ismert világcsodákkal...”

„...Nemcsak hívő katolikusok tisztelik és látogatják, vallási okokból, a Szentföldet, hanem hitetlenek is, eretnekek, zsidók és muszlimok, ahogyan ezt már említettem. Jóllehet sok holland kálvinistát, angol puritánt, német lutheránust és anabaptistát láttam nyugatról jönni, ezek együttesen sem voltak annyian, mint a keleti lázadók és eretnekek. Ezek közül minden évben több mint kétezer érkezik: görögök, örmények, nesztoriánusok, koptok és etiópok. Nem múlik el nap, hogy ne érkezzenek muszlimok Indiából, Jemenből, Egyiptomból, a barbár partok vidékéről, görög földről és más országokból.

Az említettek mellett azonban keresztülutazik a területen azoknak a zarándokoknak a nagy része is, akik Mohamed sírjához mennek leborulni. Természetesen ők is meg akarják látogatni Jeruzsálemet és a Templom-hegyet, imádkozni akarnak az Olajfák szent hegyén, a betlehemi jászol barlangjában és Hebrónban, Noé, Ábrahám, Izsák és Jákob sírjainál. Ezek iránt a helyek iránt a muszlimok tisztelettel és jámborsággal viselkednek, és bárkit a közelükbe engednek, kívánsága szerint, anélkül, hogy a keresztényektől és a zsidóktól általában követelt váltságdíjakat és adókat megfizetnének velük. Nekik szabad Jeruzsálemben is belépniük, bármelyik kapun át.

Más zarándokoknak, katolikusoknak, hitetleneknek, eretnekeknek és zsidóknak, valamennyiüknek súlyos díjakat kell fizetniük. Legelőbb is, amikor Jeruzsálemben érnek, csak a Damaszkuszi kapun át léphetnek a városba. A kapuban jani-csáregység őrökdi, és ellenőrzi a jövevényeket. Az érkező

megkérdezik, milyen felekezethez tartozik, és ott tartják mindaddig, míg értesítik a jelenlétéről felekezetének vezetőjét. Az őt ekkor a pasához megy, belépési engedélyért...”

(Részlet E. Roger könyvéből: *La Terre Sainte*, Párizs, 1664)

CORNELIS DE BRUYN

(18. századi hágai holland festő. Nagy keleti útjának állomásait képekben örökítette meg; leírásait képei kiegészítésének szánta.)

„A visszatérésem utáni nap vasárnap volt, és én otthon maradtam, nem mentem sehová. A következő napon azonban (hétfő, 1682. november 3.) elindultam az Olajfák hegyére, hogy vázlatokat készítsék a városról. Én azonban nem Krisztus gyötrelmeinek színhelyére mentem, mivel mindenki, aki énelőttem lefestette a várost, erről a helyről ábrázolta; éppen ezért én a hegy délebbi részére mentem, hogy képemet a városról elkészítem, és pedig, amennyire lehetséges, délkeleti irányból. Két ferences atya és a dragomán (tolmács) kísérték el; utóbbi örködött, hogy távol tartson mindenkit, aki munkámat megfigyelhetné. Elővigyázatosságból magunkkal vittünk egy kosarat is, tele élelemmel és borral, hogy aki véletlenül arra jár, azt hihesse, kiránduló társaság tagjai vagyunk. Mindezek ellenére kénytelen voltam néha munkámat félbeszakítani, és másik napra halasztani, amiatt a veszély miatt, amelyről már más török helyekről szóló elbeszélésemben is szóltam. A kolostor apátja kérlelt, ne rajzoljam le a várost, mivel komoly kellemetlenséget idézne a kolostorra, ha a törökök észrevennék, mit művelek.

Azonban minden hiába, mivel engem a világon semmi sem tudott volna megakadályozni tervem véghezvitelében. Csak azt ígértem meg neki, hogy megfelelő intézkedéseket teszek, hogy el ne kapjanak, és biztosítottam arról, hogy tökéletesen megbízhat titoktartásomban, mivel teljesen tisztában vagyok azzal, hol vagyok, és jól ismerem a törököket.

...Egy gyönyörűen díszített épület, részben mázas csempékkel borítva, amelyek csillognak és ragyognak a napsütésben, különösen pedig az épület felső része, a zöld csempékkel borított kupola, amely olyan fényesen ragyog, hogy az embert szinte vakítja. A Templom lapos tetejét és boltíves tetőit egészében ólom fedi. Az épület csúcsán egy nagy, aranyozott félhold látható. A templomter igen szépen be van ültetve fákkal”.

(Részlet a *Cornelis de Bruyn utazásai*-ból, Delft, 1698)

JEHÓSZÉF SCHWARZ

(19. századi németországi rabbi, 1833-ban telepedik le Jeruzsálemben. Számos, Palesztinával kapcsolatos térképet és földrajzi, történeti munkát ad ki.)

Jeruzsálem, 5597. ijjár 23
(1827. május 28.)

„Kedves fivérem!

Kérlek, nézd el nekem, ha e levél nyelvét és stílusát dagályosnak találod, és ha a levelem nem azt tartalmazza, amit vársz. Sietek elküldeni Bejrútba, ahonnan gőzhajóval viszik Angliába. Bizonyára tudsz arról, hogy újabb gőzhajójárat indult Anglia és Bejrút között. Ezen az úton a németországi levelek sokkal gyorsabban és biztosabban érkeznek, mint amikor még Olaszországon keresztül küldték őket...

Remélem, megkaptad már legutóbbi leveletem, amelyet ez év február 17-én írtam, és amelyben részletesen beszámoltam

a január 1-i szörnyű földrengésről, amely a két szent várost, Cfatot és Tiberiást és környéküket sújtotta. Sok ezer ember halt meg ekkor. Jelen levelemben nem fogom érinteni a szomorú eseményt, amelynek emléke még most is lever. A szegény túlélők legtöbbször hajlék és vagyon nélkül maradt. Jeruzsálemben igen melegen fogadták őket, és az itteni zsidó közösség azóta is nagylelkűen támogatja őket...”

„A vidám Vízmerítés ünnepét úgy tartják, hogy az egész szukkót-ünnep ideje alatt jellegzetes szertartásokat végeznek a zsinagógában. Az esti ima után ugyanitt ünnepélyes körmenetre kerül sor. Minden ünneplő gyertyát visz a kezében. Az örömteli felvonulás alatt egy »Temporicu«-nak nevezett, kis dobhoz hasonló hangszeren játszanak.

Az újonnan épült »Qehal Cijón«-zsinagógában elmés szerkezetet állítottak fel, amely az ünnepségek alatt vizet szór a levegőbe. Ez, az ünnepnap más szokásaival együtt, igen hatásos. Semini Aceretkor, valamint a rá következő éjszakán (nála-

tok ezt Szimhat Tórának nevezik) az egész Tóra-tekerést kiveszik a szekrényből, és körbetáncolunk vele.

... Ha valaki ezen a héten köt házasságot, akkor a következő szombaton egy gyönyörű baldachint állítanak fel a zsinagógában. Ez alatt ül a vőlegény legjobb barátjával. Amikor a vőlegényt hívják, hogy olvasson fel a Tórából, társai az emelvényről le- és felkísérik. Amikor befejezi a Tóra-olvasást követő áldás elmondását is, a kántor hét bibliai verset énekel. Ezek kezdete: »Ábrahám élemedett korú, öreg ember lett«... , folytatása pedig: »és onnan hozol feleséget a fiamnak...« (Genesis 24:1-7). Minden versnek előbb a héber szövegét, majd az arámi fordítását énekl. Ez alatt az ének alatt a »sámás« (zsinagógai szolga) körbejár egy rózsavízzel teli üveggel, és minden jelenlevő kezébe önt egy keveset. Mindezt nagy tiszteletadással teszik...”

(Részlet a fivérének Jeruzsálemből küldött egyik leveléből, [5597], 1837)

Jehuda Amiháj:

JERUZSÁLEM

*Jeruzsálem, álomba ringató bölcsőváros.
Mikor fölébredtek, mintha fényes nappal
örökre távoznék szeretőm házából, szemem még lehunyva.
E napok mégis kényszerítenek, hogy szemem tágra nyissam,
s megjegyezzem a mellettem elhaladó arcát:
ez itt talán szeretni fog, vagy épp elhelyezett valahol,
egy szeretetsomagnak álcázott bombát?
S észreveszem a szemérmes házak gyenge pontjait,
a lyukat, ahol az áram fut, a rést, ahol víz folyik,
a telefonhuzalok kócos bozontját, a sóhajtozó szájakat.*

*Jeruzsálemi vagyok. Uszodák vize és zaja
nem része lelki életemnek. Tudatom por,
kövek a tudatalattimban,
az emlékek: nyáron délidőben is bezárt udvarok.*

AZ ÁLDOZATI OLTÁR HŐSE

*Az áldozati oltár igazi hőse a kos volt,
nem tudta, hogy a többiek összejátszanak.
Önként lépett elő, hogy megöljék Izsák helyett.
Az ő emlékét jöttem most megénekelni,
bodros gyapját, szelíd, emberi szemét,
szarvát, amely némán ült homlokán, míg élt,
de akik leölték, sófárt csináltak belőle,
hogy rajtuk véres csaták
vagy goromba vigasságok hangjait rikoltsák.*

*Úgy akarok emlékezni az utolsó képre,
mint egy izléses divatlap címoldalára:
elegáns, napharmitotta, elkényeztetett ifjú,
mellette az angyal, ünnepi alkalomhoz illő,
földigérő selyemruhában.*

*Mindketten üres tekintettel
néznek két külön, üres világba.*

*Mögöttük színes háttérnek ott a kos,
a bokorban az áldozásra vár.
Utolsó társa a bokor.
Az angyal hazament,
Izsák hazament,
Ábrahám és az Isten már régen eltávoztak.*

*Maradt az áldozati oltár hőse:
a kos.*

EGY ARAB PÁSZTOR GÖDÖLYÉT KERES A SION HEGYÉN

*Egy arab pásztor gödölyét keres a Sion hegyén,
én szemben a másik hegyen a kisleányomat.
Arab pásztor, zsidó apa,
kudaruk tétova perceiben.
Kialtásunk találkozik a köztünk mélyülő völgyben,
a víz emlékét zölden őrző Szultán-medence fölött.
Mindketten azt akarjuk, hogy a fiú s a gödölye
ne akadjon a Had Gadja
könyörtelen kerekéi között.*

*Aztán megleltük őket a bokrok alatt;
s kiáltásaink visszatértek hozzánk és bennünk
sirtak-nevettek.*

*A gödölye és a fiú keresése
mindenkor
egy új vallás születését hirdette e hegyek között.*

KÁDÁR ANDRÁS ÁRIEL FORDÍTÁSAI